

Michael Max. *Die Weitergabe des Glaubens in der Liturgie. Eine historisch-theologische Untersuchung zu den Übergaberiten des Katechumenats*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2008 ss. XIII, 310. Studien zur Pastoral-liturgie Bd. 20.

Praca, którą zamierzamy przedstawić polskiemu Czytelnikowi, jest dysertacją powstałą w wyniku studiów w Instytucie Liturgicznym św. Anzelma w Rzymie oraz Instytucie Katolickim w Paryżu. Jej podstawę stanowi duszpasterskie doświadczenie związane z przygotowaniem dzieci do Pierwszej Komunii i młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania, które w istocie sprowadza się bardziej do formalnego zorganizowania niż przeżyciowego doświadczenia tajemnic wiary. Przekonaniu temu towarzyszyły ustawicznie świadomość braku czegoś więcej; pragnienie doznania historii zbawiającego Boga. Wyraźnie te oczekiwania i próby wyjścia dokumentuje wydana przez instytuty liturgiczne krajów języka niemieckiego książka *Getauft und dann? Gottesdienste mit Kindern und Jugendlichen auf ihrem Glaubensweg. Werkbuch*¹ oraz tekst opracowania w „Notitiae”², sugerujący wykorzystanie – z oczywistym przystosowaniem – rytu katechumenalnego do celebracji sakramentalnych u osób, które przyjęły chrzest.

W Kościele rzymskokatolickim w Polsce właściwie tylko Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987), założyciel Ruchu Światło-Życie, miał świadomość wagi ogłoszonego w 1972 r., w ramach reformy obrzędów wtajemniczenia chrześcijańskiego, *Obrzędu chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*³. Pisał na ten temat: „Jest to jeden z najważniejszych dokumentów posoborowej odnowy liturgii [...], bo są w nim nie tylko wskazania dotyczące samego katechumenatu, ale także konkretne sugestie pastoralne. W kilku miejscach powiedziano wyraźnie, że na podobieństwo katechumenatu trzeba przeprowadzić różne formy pracy duszpasterskiej nad młodzieżą [...]. Sugeruje się różne formy katechumenatu młodzieżowego, nawet dziecięcego. Chodzi o to, żeby tradycyjną katechezę rozbudować w kierunku katechumenatu, żeby były wszystkie elementy procesu stawania się dojrzałym chrześcijaninem, prowadzenia życia według Ewangelii”⁴. Dziś, mimo że to przekonanie jest oczywiste, jednak ciągle jest niezrealizowanym postulatem⁵.

Wracając do prezentowanej książki ks. dra Michaela Maxa, należy zauważyć, że jest to praca o charakterze historycznym, w której dąży się do wyciągnięcia wniosków

¹ Freiburg–Basel–Wien 2002.

² 9:1973 s. 278-282.

³ Wydanie polskie: Katowice 1988; stosowany skrót łaciński: OICA od *Ordo initiationis christianae adultorum*.

⁴ *Ewangelizacja w procesie budowania «nowej parafii»*. W: *Charyzmat Światło-Życie*. [Krościenko n. Dunajcem] 1987 s. 87.

⁵ M. M a r c z e w s k i. *Katechumenalny model katechezy dorosłych*. W: *Katecheza dorosłych*. Praca zbiorowa pod red. K. Misiaszka i J. Stali. Tarnów 2009 s. 501-537/

natury praktycznej, a więc pomocnych w katechumenacie dzieci, młodzieży i dorosłych. Służy temu nie tylko zastosowana metoda prowadzenia naukowego dyskursu, ale i podział treści.

Zastosowaną metodę (s. 4-5) charakteryzuje najpierw przedstawienie stanu badań nad katechumenalną spuścizną Kościoła, która dotyczy obrzędów przekazania (*Über-gaberiten*) Wyznania wiary, Modlitwy Pańskiej i Ewangelii (*traditio symboli, traditio orationis, traditio evangeliorum*). Następnym krokiem jest dokonanie analizy teologicznej poszczególnych tradycji i zmian, którym te obrzędy w ciągu wieków były poddawane. Ostatni etap to wnioski praktyczne.

Podział treści znakomicie współgra z przyjętą metodą prowadzenia pracy. Składa się ona z trzech części: (1) Podstawy (s. 1-15); (2) Historia: Ojcowie Kościoła, średniowiecze, Sobór Watykański II (17-147); (3) Teologia (s. 149-188). Całość dopełnia Aneks (s. 189-295 teksty rytów), Wykaz skrótów (s. 296-297), Indeks osób (s. 298-299) oraz Bibliografia (s. 300-310). Przyjęty podział tekstu głównego wyznacza tok refleksji nad prezentowaną książką.

1. Część pierwsza, jak już zaznaczono, jest poświęcona zagadnieniom metodologicznym, wskazaniu na autorów, którzy wcześniej zajmowali się tym zagadnieniem oraz wyjaśnieniu podstawowych pojęć, które ściśle wiążą się z obrzędami przekazania.

Autorytetami w dziedzinie przedstawienia wczesnochrześcijańskiego katechumenatu oraz przygotowania tekstów i teologicznej refleksji nad nimi są benedyktyn Pierre de Puniet (1877-1941) z Solesmes, który przed ponad stu laty te trzy obrzędy wyodrębnił z *Gelasianum Vetus* i przedstawił w artykułach drukowanych w „Revue d’histoire ecclésiastique”⁶, oraz Antoine Chavase (1909-1983), wydawca *Le sacramentaire Gélasian (Vaticanus Regimensis 316). Sacramentaire presbytéral en usage dans les titres Romains au VIIe siècle*⁷. Wymienieni są również autorami studiów dopełniających te podstawowe prace. Nie sposób, oczywiście, wymienić następnych badaczy i ich dzieł. Zwrócenie uwagi niech pozostanie zachętą do czerpania informacji z tej części pracy Księdza Doktora.

Ważne w tej części książki jest wyjaśnienie łacińskich terminów związanych z trzema katechumenalnymi obrzędami przekazania: *expositio, praefatio, traditio, correctio* (s. 13-15). Tym bardziej że są one stosowane do dzisiaj.

2. Część druga przedstawionej pracy dotyczy historii rozwoju obrzędów przekazania. Autor skrupulatnie je dokumentuje. My możemy jedynie wskazać na pewne punkty węzłowe.

a) Pierwszy stanowią kazania mystagogiczne Ojców Kościoła kierowane do katechumenów lub neofitów, w których wyjaśniano treść i znaczenie rytów. Enrico Manza⁸ traktuje je jako rodzaj gatunku literackiego (*literarisches Genre*), który roz-

⁶ 5:1904 s. 505-521, 755-786; 6:1905 s. 15-32, 304-318.

⁷ Turnhout 1958.

⁸ *La mistagogia. Una teologia della liturgia in epoca patristica*. Roma 1988.

winał się w związku z *initiatio Christiana*, polegającym na realizowaniu życia w Chrystusie, do którego wprowadzają i przysposabiają celebracje liturgiczne (s. 19). Jego korzenie odnajdujemy w *Didache*, pismach Tertuliana i św. Cypriana. Rozwój tego typu przepowiadania przypada na czas po Edykcie mediolańskim (św. Ambroży, św. Cyryl Jerozolimski, św. Jan Chryzostom i Teodor z Mopswestii). Katechezy mystagogiczne Teodora dokumentują *redditio* Wyznania wiary i Modlitwy Pańskiej jako rodzaj paktu pomiędzy ochrzczonym a Bogiem.

Szczególną uwagę Autor skupił na procesie zmian dokonujących się w ramach obrzędów przekazania w tekstach św. Augustyna (s. 27-49) i św. Piotra Chryzologa (s. 49-64).

b) Dla okresu średniowiecza ważnym źródłem, poświadczającym katechumenalny obrzęd przekazania i poprzedzających go skutiniów, jest *Epistola ad Senarium* Diakona Jana, ale mającym znaczenie zasadnicze stanowi *Gelasianum Vetus*, na podstawie którego wspomniany A. Chavasse dowodzi o istniejących dwu tradycjach obrzędu przekazania. Starszej, rejestrującej przekazanie Wyznania wiary i Modlitwy Pańskiej oraz nieco młodszej, notującej *traditio evangeliorum* (s. 78). Innego zdania jest Bruno Kleinheyer⁹, który tak dwa pierwsze obrzędy, jak i ostatni uznaje za wywodzące się z tradycji rzymskiej.

Z chwilą ukazania się *Pontificale Romanum* dwunastego stulecia¹⁰ obrzędy przekazania zanikły, a przygotowanie do przyjęcia sakramentu chrztu zostało ograniczone do minimum (s. 94-95).

c) Wraz z odnową liturgii, zadekretowaną przez Ojców Soboru Watykańskiego II, katechumenalne obrzędy przekazania ponownie znalazły miejsce w rytuale Kościoła łacińskiego. Reforma dokonywała się w dwu etapach. Pierwszy doprowadził do uchwalenia Konstytucji o liturgii świętej, drugi – do wydania nowych ksiąg liturgicznych przez Consilium ad exequendam Constitutionem de sacra Liturgia. Pośród wniosków zgłaszanych do Komisji Przedprzygotowawczej znalazły się trzydzieści cztery, domagające się przywrócenia katechumenatu (s. 100-103 – 23 z Afryki, 9 z Europy, 2 z Azji). Racje, jakie przedkładano, sprowadzają się do dwóch: zwrot ku starożytnej tradycji Kościoła oraz pragnienie, by ochrzczeni byli bardziej świadomi życia z wiary (s. 103). Efektem pracy Soboru jest art. 64 KL, w którym zapisano potrzebę przywrócenia różnych stopni katechumenatu.

Praca Komisji powstałej do wykonania postanowień Konstytucji o liturgii świętej została przez Autora przedstawiona (dość szczegółowo) na podstawie nieopublikowanych schematów (s. 124-133). Po rocznym okresie eksperymentalnym (1966-1967), w prawie pięćdziesięciu centrach na całym świecie, przystąpiono do opraco-

⁹ *Sakramentalische Feiern. I: Die Feiern der Eingliederung in die Kirche, in Gottesdienst der Kirche*. W: *Handbuch der Liturgiewissenschaft*. Hrsg. von H.B. Meyer [et al.]. Regensburg 1989.

¹⁰ *Le Pontifical Romain au moyen-âge*. T. 1: *Le Pontifical Romain du XIIe siècle*. Ed. M. Andrieu. Città del Vaticano 1940.

wania wersji ostatecznej. 30 listopada 1971 r. przekazano dokument do aprobaty Ojcu Świętemu Pawłowi VI, a 6 stycznia 1972 r. zostało opublikowane nowe *Ordo initiationis christianae adultorum* (OICA).

3. Powrót do obrzędów przekazania po tylu stuleciach domaga się odpowiedzi na zasadnicze pytania: dlaczego to uczyniono, co tak ważnego dla przekazu wiary zawierają?

Ks. Michael Max wskazuje na trzy znaczenia, które składają się na ich wartość teologiczną: soteriologiczną, eklezjologiczną i sakramentalną (*sakramententheologische*) (s. 149). Ta część pracy, prócz refleksji ogólnej nad tymi wymiarami (s. 154-172), także zawiera szczegółowe wskazania na ich w obecność tekście OICA (s. 172-180).

Dzięki refleksji dokonanej przed, w trakcie trwania i po Soborze Watykańskim zwrócono uwagę na teologiczny charakter/fenomen liturgii (*Liturgie als Ort der Theologie*); liturgia stała się na nowo tym, czym była, jest i będzie w swej istocie: działaniem Boga w swoim Kościele, współdziałaniem Kościoła ze swoim Bogiem, zbawczym dziełem obojga. To, co dokonuje się podczas katechumenalnych obrzędów przekazania, istotnie przekracza czysto katechetyczne nauczanie i ograniczenia katechezy: „W *traditiones* aktualizuje się zbawcze dzieło Chrystusa. To sam Chrystus działa poprzez swój Kościół w kandydacie do chrztu” (s. 152). Żeby to w pełni zrozumieć, należy przyjąć na nowo po części już dziś zapoznane teksty Odo Casela (1886-1948) i Romano Guardiniego (1885-1968).

a) Wymiar soteriologiczny zawiera się w celebracji sakramentów czy też, ujmując ogólnie, w liturgii (zob. KL 5). W liturgii obrzędów katechumenatu, które stanowią część liturgii Kościoła, katechumen uczestniczy w misterium Paschy Chrystusa: „[Katechumeni] [...] przez sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego wybawieni z mocy ciemności, współumarli, współpogrzebani i współzmarwychwstali z Chrystusem, otrzymują Ducha przybrania za synów i obchodzą z całym Ludem Bożym pamiątkę śmierci i zmartwychwstania Pana” (DM 14).

Powyższy cytat wskazuje na związek, jaki dokonał się podczas soborowej refleksji z Tradycją Ojców, który wymownie poświadcza, że celebrację chrześcijańskiej inicjacji i przygotowania do niej stanowi proces wzrastania w zbawczym misterium Chrystusa.

b) Droga, którą pokonuje katechumen w procesie przygotowania do przyjęcia sakramentów inicjacji, dokonuje się z Kościołem i w Kościele: „Wierni, przez chrzest wcieleni do Kościoła, dzięki otrzymanemu znamieniu przeznaczeni są do uczestnictwa w kulcie religii chrześcijańskiej, i odrodzeni jako synowie Boży, zobowiązani są wyznawać przed ludźmi wiarę, którą otrzymali od Boga za pośrednictwem Kościoła” (KK 11; podkr. M.M.).

c) Chrześcijańska inicjacja ma wymiar sakramentalny, bo u końca jej spełnienia mamy do czynienia z zupełnie nową rzeczywistością, a mianowicie dziecięctwem Bożym: „Albowiem prace apostołskie to mają na celu, aby wszyscy, stawszy się dziećmi Bożymi przez wiarę i chrzest, schodzili się razem, wielbili Boga pośród Kościoła, uczestniczyli w ofierze i pożywali Wieczерzę Pańską” (KL 10). Sakra-

mentalny wymiar obrzędów przekazania (*traditiones*) wprowadza w misterium. Ochrzczony ma udział w nowym życiu w Chrystusie, które już rozpoczęło się: „Das Wachsen des Glaubens bedarf des Faktors Zeit [Wzrost wiary dopomina się czynnika czasu]” (s. 164).

*

Książka ks. dra Michaela Maxa poszerza naszą wiedzę o procesie inicjacji katechumenalnej nie tylko dzięki szczegółowej analizie rozwoju obrzędów przekazania w praktyce Kościoła lub po raz pierwszy – w tym zakresie – opublikowanych prac *Consilium ad exequendam Constitutionem de sacra Liturgia*, ale także poprzez szczegółowe analizy teologiczne samego procesu inicjacji katechumenalnej, jak i obrzędów dokonujących się podczas liturgicznych celebracji. Interesujący okazuje się także sam proces naukowej refleksji Autora nad tekstami starożytnymi dzięki opublikowanym aneksom. Przedstawiona praca stanowi również ważne źródło refleksji nad mistagogią chrześcijańską.

Marek Marczewski
Lublin

Abp Piero Marini. *Liturgia i piękno. Nobilis pulchritudo* [tytuł oryg. *Liturgia e bellezza. Nobilis pulchritudo*]. Tł. Wiesława Dzieża. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum 2007 ss. 140.

Arcybiskup Piero Marini znany jest przede wszystkim jako autorytet w dziedzinie papieskich ceremonii liturgicznych i jeden z najbliższych współpracowników Jana Pawła II. Już kilka miesięcy po święceniach prezbiteratu (1965 r.) rozpoczął pracę w Kurii Rzymskiej. Pracował u boku abpa Annibale Bugniniego w Radzie wykonania Konstytucji o liturgii Soboru Watykańskiego II (*Consilium ad exequendam constitutionem de Sacra Liturgia*). Od 1970 r. zajmował się sprawami liturgii w Kongregacji ds. Kultu Bożego. Uzyskał tytuł doktora nauk teologicznych w zakresie liturgiki. W 1985 r. otrzymał nominację na podsekretarza Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. W tym czasie opublikował wiele artykułów, podejmujących głównie problematykę odnowy liturgicznej. Zorganizował również Urząd Ceremonii Papieskich i od 23 lutego 1987 do 1 października 2007 r. kierował nim jako Mistrz Papieskich Ceremonii Liturgicznych. Od 2007 r. jest przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego Kongresów Eucharystycznych.

Książka abpa Mariniego *Liturgia i piękno* jest podsumowaniem jego przemyśleń i publikacji związanych z czterdziestolecie uchwalenia Konstytucji o liturgii *Sacro-sanctum Concilium*. Autor przedstawia zastosowanie soborowego dokumentu oraz stan jego realizacji w Kościele powszechnym, głównie zaś w celebracjach papieskich (część I). Następnie przechodzi do refleksji nad samą liturgią oraz wyływającym